

Zdravko Mužinić
Split

JEDNA DOBRA A ZABORAVLJENA POMORSKA NOVELA

UDK 80087.801.3

Rad primljen za tisak 20. ožujka 1993.

Čakavska rič, Split, 1993, br. 1.

*U uvjerenju da će to zainteresirati znanstvenike i uopće kulturnu publiku koju zanima pomorska problematika, književnost, jezik i tome slično, izvlačimo iz zaborava jednu dobru pomorsku novelu zaboravljenog pisca dr. FRANA V. MAROEVIĆA (1908 – 1939) s više pomorskih izraza, kako s područja meteorologije (**tramuntana, tramuntana kvarta i po grego...**), tako brodskih zvanja (**noštrom/o, kamarot...**), brodskih dijelova (**sartija, bompres...**), a što je možda najinteresantnije, to su imena starih brodova (**škuna, nava, brik, loger...**). Neke od tih riječi danas čujemo vrlo rijetko, a neke od njih nećemo naći ni u specijaliziranim rječnicima. I stoga će dobro biti, izvući tu novelu iz tame zaborava, kako zbog tih riječi, tako ne manje zbog toga što je riječ o dosta dobroj pomorskoj noveli, ništa slabijoj nego neke poznate i renomirane pomorske novele naše književnosti, koja se inače baš ne može ni pohvaliti naročito bogatom pomorskom novelistikom.*

Tema novele uzeta je iz vremena nestajanja jedara, koja se tema, kako znamo, najčešće i susreće u našoj starijoj pomorskoj književnosti, a protagonist je tu stari kapetan koji plovi na škuni koju je morao prodati (to je zadnji brod njihove nekadašnje brojne flote) uz rt Santa Maria di Leuca, rt uz koji je tijekom života toliko puta prolazio – ali s drugim raspoloženjem – i gdje neće više, on to jasno

zna, nikada ploviti, i tom prilikom, sjećajući se njihove flote, »vidi« te brodove i – odlazi k svojim lađama, utapa se...

Novela je bila objavljena u glasilu »Jadranska straža« istoimene pomorske organizacije u br. 1, 1932.

Franjo V. Maroević

Posljednje putovanje

Velika škuna »Sveti Nikola« od trista tona nosivosti, pod teretom svih otvorenih jedara nagnuta na desni bok, prelazi Tarantski zaljev. Sinoć je ostavila po krmi Cap Colonne i kroz noć tjerana svježom tramuntanom prevalila dobar komad puta. Jutros, po izlazu sunca, vjetar stade jenjavati. Tek po koji zalutali zamah vjetra davaše života jedrima, no i ovi postadoše sve rjeđi, dok na kraju posve ne prestadoše.

Pusta tišina uklješti brod na mjestu, jedra se mrtvo objese, lepećući prazno pri njihajima broda. Sunce stade pripicati. Mornari zaklonjeni popravljahu jedra, mijenjahu konope optoka i mazahu kolature. Miris katrana i soli podigao se s palube lađe kojom se ritmički šetahu sjene stvari i lica. U hladovini povišene palube nad pramcem, podigao noge na veliki bubanj vitla s debelim zarđalim lancima sidara, pušio je zadovoljno ukradenu cigaretu kamarot Felicijan. Do njega, na svijetlom traku sunca, mirno i pospano prela je brodska mačka išarana svim bojama koje ikad omastiše »Svetog Nikolu« ili okolne brodove u domaćoj luci.

Malo poslije podneva u daljini more se zamodri. Crta vjetra doskora ojača šireći se k pučini.

– Evo vjetra, djeco, ustanite, užurba se noštro, paron Luka i ušeta palubom vukući teške visoke čizme privezane konopčićem o pojas.

Na njegov povik pokaza se iz otvora na krmi blijedo, neobrijano lice poručnika, »škrivana«, kako ih zвахu na jedrenjacima.

– Neće danas jugo, promrmlja on zlovoljno, pljučkajući preko ograde u more. Nije dosta da nas je noćas ona tramuntana pošteno izmučila. Pa, ogledavši se po palubi, vikne jače: »Ala, ljudi, tko je od straže? Na kormilo!«

Kormilar dotrča.

– Evo, šor!

– Drži tramuntana kvarta i po grego.

– Tramuntana kvarta i po grego, ponovi kao jeka mornar okrećući kolo kormila.

More je sve uokolo zaplavilo. Jedrima škune prođe kao neki drhtaj. Onda se naduše rubovi pa sredina. Konopi se nategnuše, na palubi se sjene produžiše, a po krmi zaigra tanki vir pjene.

Pred pramcem jedrenjaka, baš nad lijevim sidrom, digao se iz mora tanki jezik obale. Osim tog traka kopna ništa nije mutilo jednobojnost pustog horizonta. Nikakvog broda ni jedra na vidiku u toj kružnici čije je središte bio »Sveti Nikola«.

Predveče je vjetar pojačao. Škuna je jače legla na bok bacajući pramcem mirijade kapljica koje sve skupa davahu izgled dvaju bijelih krila raširenih pred crnim kljunom lađe koja je letjela mokrom prazninom.

U osam sati brodsko zvono otkuca četiri dvostruka udarca. Promjena straže.

– Smjer tramuntana kvarta i po grego, Sveta Marija na vidiku, inače sve u redu, predavaše poručnik Jure stražu komandantu kapetanu Tonu Zališkoviću.

– Dobro!

– Laku noć!

– Laku noć!

Izmijeniše se i mornari.

Posljednje svjetlo dana gubilo se tamo nad niskim krajem, dok je cijelo nebo bilo već u mraku.

O lijevim sartijama velikog jarbola pružio se na grebenastoj obali u vis osmerokutni bijeli obelisk svjetionika Svete Marije od Leuke.

Kapetan Toni, primivši stražu, prošeta nekoliko puta od krme do pramca gledajući da li su jedra u redu vezana i postavljena kako treba. Ali njegov sokolov pogled ne imadaše više one pronicavosti. Njegova poznata odlučnost nekako bijaše omlitavjela. Nepoznata neka ukočenost obuzimaše mu čitavo tijelo sapinjući kretanje.

Bijeli stup Svete Marije neobično ga je privlačio. Naslonivši se na ogradu na strani vjetra, upro je svoj pogled na svjetionik. Mišići na licu trgnuše mu se u novu grimasu. Kroz poluotvorene kapke očiju nad valovima zaigra niz slika.

Marseille. Bučni grad. La porte d' Orient. Njegov san mladosti, grad koji je neki dan ostavio da se u nj nikad više ne povrati. Marseille. Grad koji mu je zidao snove mladosti i koji mu je sve to porušio.

On sam nikad ne bi bio prodao ovaj brod, svoga »Svetog Nikolu« koji je toliko značio za nj. Kapetan Toni, posljednji potomak velike pomorske obitelji, nekad najmoćnije na dugačkom jadranskom otočju, zapovijedao je škunom »Sveti Nikola«, posljednjim brodom nekad najjače dalmatinske trgovačke flote.

Njihova »Matiju Zališkovića«, veliku navu od osam stotina tona slomio je orkan kod Cap Horna, »Malog Juru« uništio je požar u Kobeu, a »Kapetana Niku«, krasni bark, najbrži brod Jadrana, razbio je neki norveški parobrod u Indijskom Oceanu.

»Sveti Nikola« je ostario. Podvozi maleni. Popravci nužni i skupi. K svemu još i konkurencija parobroda. Tko će onda hraniti dvije obitelji, Tonovu i Paška Zanovićevu koji je imao četrnaest karata brod.

Stari kapetan volio je brod više nego samog sebe. Pokušao je sve, ali uzalud. Marseille bijaše zadnji udarac. Nije bilo druge. Potpisao je kupoprodajni ugovor i obvezao se dovesti brod u Veneciju da ga tamo preda novom vlasniku.

Mrk, zatvoren u se, pustio je da agenti ukrcaju teret, primio potrebne papire i ne gubeći časa digao sidra, otvorio jedra i otplovio. Za čitavo vrijeme putovanja nije ni s kim govorio ni riječi. Znao je da svi ovi ljudi ne mogu da shvate njegovu bol. Što da znadu ovi mornari doskitani s bogzna kojeg parobroda što može osjetiti ovaj bezbojni poručnik koji je dvaput pao na ispitu i neprestano psovao

vjetrove, more i valove, koji je bio naj sretniji u bonaci jer je mirno mogao spavati u postelji. Jedini stari noštro mo koji se spasio čudom s »Malog Jure«... ali kakve koristi od toga...

I tako osta sam. Osjećajući ljude tuđima, razgovarao se sa stvarima i morem.

Blistava luč velikog svjetionika sipala je u jednakim prekidima jake mlazove svjetla nad morem pod sobom. S kopna dopiraoše poput mukle grmljavine šum valova koji udarahu o nazubljene pećine.

Na kormilu »Svetog Nikole« upravo licem nagnutim prema kompasu, stajao je mornar od četvrti. S pogledom uprtim u osvjetljenu ploču vrtio je kretnjama automata kolo išarano obručima i klincima. – Do njega, još uvijek nepomičan, naslonjen na lijevu ogradu, gledao je naprijed kapetan Toni.

– Santa Maria di Leuca! prošapta tiho kao misao.

Sveta Marija od Leuce!

Koje li je sve valove osjećaja i uspomena ustalasalo to ime u njemu! On se sjećao tog imena koje je čuo još kao dječak, dok je bosonog, polugol skakao po pličinama i puštao drvene barkove i nave. Bilo je to ime koje je tako često slušao upleteno u pripovijedanje pomorskih zgoda, što bi ih pričali povratnici s dalekih putovanja. Netko mu je još onda kazao da je Sveta Marija od Leuce najistočniji rt kopnene Italije, da ondje svršava granica male obalne plovidbe, da tamo preko smiju samo »pravi kapetani« i »veliki brodovi«.

Sveta Marija od Leuce bijahu vrata kroz koja se išlo u svijet. Za malog dječaka postadoše personifikacijom tog dalekog neznanog svijeta. Mlada duša trzana urođenim i naslijeđenim nemirom, čežnjom za daljinom i slobodom uzela je sebi za simbol Svetu Mariju. Malom Tonu Zališkoviću rt talijanski posta svetim imenom koje se skupa s najsladim uspomenu djetinjstva ucijepi u njegovu dušu da ostane u njoj služeći joj idealom i uporištem.

Kad je navršio dvanaest godina, ukrca ga otac na trabakul kojim su vozili vino na Rijeku i Trst. Mladićak je htio da ode s barkom »Sveta Jelena« u Francusku, ali majka ne htjede da ga pusti. Oplovio je sav Jadran, otočne labirinte istočne i puste pješčane zapada. Prošao bure Senja i Vrulje, jugovine Kvarnera i zapadnjake Ancone i Barija. No ništa ga nije svladalo. Sve je u njemu samo poticalo neobuzdanu želju: da plovi, plovi, plovi...

Prošao je i nautiku.

U to doba otac mu je sagradio »Svetog Nikolu«, ovog istog »Svetog Nikolu«. On se ukrcao za kadeta. Teret je bio za daleki Zanzibar.

Tko sretniji od njega? Proći će Otranto. Vidjet će Svetu Mariju od Leuce i onda: slobodno, bezgranično more. More njegovih otaca. More kojemu će i on prkositi. More, more.

Dugim nizom godina prošao je sve oceane svijeta. Njegova zastava vijala se gordo za svih oluja. Tajfuni, cikloni, monsuni, hurikani i crne oluje Pacifika urezaše mu svoje tragove na licu već opaljenom suncem tropa i ledovima Sjevera i Juga.

A Sveta Marija od Leuce bila mu je uvijek osloncem, milom poznatom točkom koja ga je na polasku pratila pozdravom s bijele kule, a pri povratku dočekivala s veseljem i donosila poznate mirise rođenih žala stotinu milja na sjever.

S kojim li je sve brodovima ovuda prolazio! Ali uvijek samo jedrenjacima. Nikada nikakvim parobrodom. Iz dna duše mrzio je nesretne željezne škrinje, nečiste i pune čađe. Veliko društvo »Istočna plovidba« nudilo mu je zapovjedništvo krasnog putničkog parobroda na pruzi za Cejlon i Kalkutu.

Kapetan Toni je ponudu ponosno odbio.

Volio je da se bori negoli da ustupi. Ni za pedalj. No borba je bila teška. Nejednaka! Sad je konačno završila. Izgubio je sve!

Sve je izgubio. I vjeru je izgubio, i nadu. Nema u što više da vjeruje, nema čemu da se nada.

Pobijeden je, a Sveta Marija od Leuce samo ga gleda. Gleda ga šutke. Ona ga žali. Žali sve ono što se s njim ruši... Žali sve ono što je za uvijek nestalo, što nikad više ne može da bude.

Stari kapetan se uspravlja. Sad mu je jasno. Jasna mu je čitava tragedija. Ruke mu se podigoše same od sebe. Stara plava kapa s izbljedjelim grbom skinu se s glave kao pred mrtvacem, a glas puknutog zvona izgovori riječ po riječ:

– Nikad više Svete Marije od Leuce!

Nikad više Svete Marije od Leuce! Nikad. Nikad je više neće vidjeti i nikad više neće povesti lađe ovim putem u dalek svijet, u široko slobodno more.

Svjetionik se približavao. »Sveti Nikola« polegnut na bok hvataše svim jedrima vjetar i odmicaše sigurno sa svojih šest milja.

Kapetan Toni nije više gledao kulu svjetionika. Njegov pogled privuklo je odjednom nešto drugo. Na tamnoj pozadini neba i mora kao osvijetljen nekim tajnim svijetlom iskrsao je odjednom lik nekog starinskog barka. Vjetar mu puhaše ravno u krmu, tjerajući ga baš k Svetoj Mariji. Napeta jedra sjahu se kao nabrekle grudi, a o vršcima jarbola vijahu se bezbrojne zastave i dugački plamenci crveno-žute boje čiji krajevi dodirivahu pjenu po krmu.

Desno, nešto za njim, iskrsnuo je sav crn s bijelim otvorima za topove vitki brigantin. I on sav pod zastavama, sjajan i gizdav, tek mu jedrila izgledahu nago-rena, kao da je stradao od požara. Lijevo uz niski kraj jedrila je bijela nava sa četiri jarbola i nizom od dvadeset i četiri topa. Otraga, podalje, bliže, na sve strane stadoše odjednom nicati jedrenjaci – barkovi, škune, nave, bark-beštije, brikovi, logeri, golete, tartane, trabakuli, kuteri, pak fregate, galije, galeoni, trahandili, korvete... čitavo brodovlje na jedra skupilo se u velik krug čije je središte bila Sveta Marija od Leuce. Svi ovi pramci, najčudnijih oblika: kljunasti, zavinuti, široki i oštri s najfantastičnijim polenama i kipovima, sva ta šuma jarbola, konopa i jedara, sve to more plamenaca i zastava imalo je samo jedan cilj: Svetu Mariju od Leuce.

Škuna kapetana Tona bila je odasvud opkoljena. On se najprije zbunio ne vjerujući sam sebi. Htjede da upita kormilara... ali onda se desi ono što mu najednom oduze vlast nad sobom. Možda nekih stotinu hvati pred pramcem, nešto nad vjetar ukaza se jedna škuna. Sva bijela kao galeb, s novim jedrima i jarbolima, ulaštenim koloturima. Pod izrezbarenim bomprešom letjela je skupa s njim crvena polena morskog zmaja. Jarboli se protezahu skoro do neba, a grimiznim plamen-cima nije se vidjelo kraja.

Je li moguće? Onda je sve pa i prodaja u Marseilleu samo san.

Da, moguće je! Istina je!

U brodu što dolazi kapetan prepoznava svog »Svetog Nikolu«. Ne samo to. Među svim onim brodovima koji se ovdje sastaše prepoznaje »Svetu Jelenu«, »Tri brata«, »Malog Juru«, »Kapetana Zanovića« i druge brodove svog oca. Jedro slavi trijumf. Dan pobjede je došao. Zato su sve ove zastave i plamenci dugi kao more, zato ova proslava...

Kormilar na krmi uznemiren gledaše zapovjednika gdje šeta gore dolje na privjetrini i razgovara samo sobom. Mrkla noć i udaranje mora u bokove plašilo ga je i budilo u njemu atavističko praznovjerje mornara. No što da se uradi? Što bi zapravo i imao da uradi? Ta kapetan se vlada ovako već čitavo putovanje od Marseillea.

Toni se međutim zaustavio kod drugog jarbola. Uhvatio se za sartije i gledao manevar onog pravog »Svetog Nikole«, onog sa crvenim zmajem i grimiznim plamencima. Užurbani mornari spustiše čamac, dugačak čamac na deset vesala, sa zastavom i sagom na krmi.

Čamac dolazi ovamo. Mornari dižu vesla na pozdrav njemu, kao da je zapovjednik ratnog broda.

– Baci brod na vjetar, kormilo lijevo, viče kapetan kormilaru na straži.

Ovaj ga pogleda i vidjevši zapovjednika kako se penje na visoku ogradu, pusti kormilo i poviknuvši potrči k njemu.

Kapetan Toni se okrenu k njemu:

– Hvala, sinko, mogu da siđem i bez stuba, meni se jako žuri, oni me nestrpljivo čekaju...

I onda sve se zbiljilo u tren oka. Probuđeni mornari na »Svetom Nikoli« začuše pljusak, pa smijeh, nekoliko nesuvislih riječi i sve utihnu.

Svako spasavanje bilo je uzaludno.

Stari kapetan pošao je k svojim lađama...

Bilješka o piscu

Frano V. Maroević rođen je 4. listopada 1908. u Starom Gradu u brodovlasničkoj obitelji pa je tako ljubav za more usisao s majčinim mlijekom. Nakon osnovne škole maturira »Klasičnu gimnaziju« u Splitu, potom diplomira i doktorira Pravni fakultet u Zagrebu, specijalizira pomorsko pravo u Engleskoj. Stupio je 1935. u službu kod »Radničke komore« u Splitu u »Odsjeku za pomorstvo«, od 1936. do smrti likvidator je pomorskih havarija, a bio je i tajnik »Udruženja brodovlasnika motornih jedrenjaka« u Splitu. Kao delegat Jugoslavije sudjelovao je 1935. u Međunarodnoj tripartitnoj tehničkoj konferenciji u Genevi.

Bio je agilan u pomorskoj propagandnoj organizaciji »Jadranska straža« gdje je »dotjerao« do člana uprave Oblasnog odbora i referenta za propagandu kao i člana Izvršnog odbora. Sudjelovao je aktivno i u društvu »Jadran« kao i u »Društvu prijatelja Engleske i Amerike«, a oglašavao se dosta i u splitskom kulturnom kao i uopće javnom životu.

Taj je plodan i perspektivan život prekinula rana smrt – umro je 6. ožujka 1939. od posljedica trovanja hranom u 31. godini života.

Riječ je o talentiranom i nepravedno zaboravljenom čovjeku od pera, pripovjedaču i putopiscu posebno ali i publicistu kojega je i u publicističkom i u književnom radu snažno nadahnjivalo more. Novelama, putopisima, pjesmama, osvrtima i člancima javljao se u više listova i časopisa (»Novo doba«, »Jadranski dnevnik«, »Hrvatski glasnik«, »Jadranski Lloyd«, »Jugoslavenski Lloyd«, »Jadranska straža«...), a tiskao je posebno pripovijest »Jenide« (1927). Skupa sa Zvonkom Krstićem pokrenuo je 1928. tjednik »Savremeni vidici«, sedmični pregled svih kulturnih pitanja, u kojem su se, uz njega i neke druge mlade pisce, javili i neki stariji pisci (A. Tresić-Pavičić, A. Petravić, R. Katalinić-Jeretov...).

Dobio je F. Maroević mjesto i u »Pomorskoj enciklopediji«, samo što tu nije dolično predstavljen utoliko što je tu njegov opsežan i uspješan književni rad registriran šturo i općenito, a putopisni je rad sasvim zaobiden.

Naše je mišljenje da je riječ o talentiranom pripovjedaču i putopiscu. I kad se jednog dana bude sastavljala antologija naše pomorske novele, u toj bi se knjizi neminovno morala naći i koja novela toga pisca.

Napomena: Ono »V.« iza imena pisca početno je slovo imena piščeva oca (inače službenika u »Direkciji pomorskog saobraćaja« u Splitu) što je on upotrebljavao da se razlikuje od svog strica Frana Maroevića, profesora u Klasičnoj gimnaziji.

Bibliografija (neke novele i pripovijesti)

Na ruševinama, Novo doba (Split), 1930, od br. 67. do br. 94.

Posljednje putovanje, Jadranska straža (Split), 1932.

Fregata, Život i rad (Beograd?), 1932, sv. 69. od 1. VII.

Razbojnici zaljeva Bukindro, Jadranska straža, 1933.

Brod bez luke (odlomak), Novo doba, 1934, br. 303.

Gusari Arhipelaga (odlomak iz proze »Brod bez luke«), Jadranski dnevnik (Split), 1935, br. 94.

Biserje »Wairakija«, Jadranski dnevnik, 1936, br. 86.

Fregata, Jadranski dnevnik, 1937, br. 73.

Brod bez luke, Jadranska straža, 1937. (u nastavcima)

P.S. Na tog je pisca već upozorio autor ove bilješke u radu »Pomorski stručnjak i pisac dr. Frano V. Maroević«, Pomorski zbornik (Rijeka), 1976.